

Az elmélet és a gyakorlat dialektikája a hétköznapi pedagógiai tevékenységben

Hallgatóink gyakori panasza, hogy a magas szintű elméleti pedagógiai és pszichológiai ismereteik általában holt tökeként vannak jelen tudatunkban. A mindennapok iskolai gyakorlatában alig-alig látják azoknak valamilyen szintű megvalósítását.

Pontosan tudják pl. azt, hogy az értelmi erők fejlesztése, de különösen a probléma megoldó gondolkodás alakítása a jövőre tekintő nevelésnek alapproblémája. De egyidejűleg, attól szinte elszakíthatatlanul kell végeznünk osztályunk közösséggé formálását, a közösségi nevelést. Éppen ezért felvetik a kérdést, vajon az általános iskola tantárgyai, illetve maga az oktatási folyamat nyújt-e lehetőséget ennek a feladatnak a megoldásához. Egészen konkrétan az olvasást említették olyan tantárgyként, amely *alig-alig teszi lehetővé a gondolkodás fejlesztését*. Idéztek egy tanítási órából, mely „A mi kis barátunk” c. olvasmányt dolgozta fel:

„Sárga mellénykékű, fekete sapkás kismadár ugrál a fán: cinke. Ágról ágra röpköd, és alaposan szemügyre veszi mindegyiket. Szeme fénylik, mint a tükör stb.”

A részlet elolvasása után a pedagógus az alábbi kérdéseket tette fel:

— Milyen kismadár a cinke? — Hol ugrál? — Hová röpköd? — Hogyan nézi meg az ágakat? — Hogyan fénylik a szeme? stb.

— Most már feleljetek a kérdésre: — Milyen kismadár a cinke?

Megállapításuk szerint – tanítójelöltekről van szó! –, amit a könyvből el lehet olvasni, azt minek kérdezgetni. Itt és így alapján véve valami „szajkó módszerű kérdés (Az ő kifejezésük!) történt az olvasmánynak”. „Mintha csupa gyagya ülne a 2. osztályban.” Komoly vádak ezek a pedagógiai gyakorlat ellen. Úgy érzem azonban, hogy szembe kell és lehet vele néznünk: Ez a meggondolás szülte az alább következő óravázlat elemzését, mely egyébként egy valóban végrehajtott hallgatói tanítás dokumentációja. Tanulságosnak vélem mindannyiunk számára a közösen végzett elemzést.

„Az új osztálytárs” c. olvasmány feldolgozása a 2. osztályban.

Általánossá vált sablon a tanítási óráknak ellenőrzéssel való indítása. Mivel ennek formája, módszere és eredménye meghatározója lehet az egész óra hangulatának, „munka-léghő”-ének, hallgatóinkat sokat foglalkoztatja az a kérdés, nem kellene-e ezen általánosan változtatni. De gondjuk az is, hogy lehet-e az ellenőrzést úgy megszervezni, hogy a tanulást segítő „szociális klímá”-t biztosítson az órán.

A tanítójelölt így oldotta meg:

1. Óraszervezési kérdések:

— Olvasásórával kezdjük a napot. Mindjárt meg is mutathatják, kinek sikerült jól „Az adott szó” gyakorlása. — Nyissátok ki a könyvet az 55. oldalon!

2. a) Olvasástechnikai ellenőrzés:

— Mindenki két-két mondatot olvasson úgy, ahogy az elmúlt órán megbeszéltük. Ma kezdje az, aki legjobban felkészült! (A jelentkezők közül elsőként jó olvasót választok, pl. Gyenes Iván.) A továbbiakban aszerint jelölöm ki az olvasókat, hogy milyen nehézségi fokuak a mondatok. Gyengébbeknek szánom a következőket (Simon Jóska, Borbély Jancsi): „Egyszerre tízen is

jelentkeztek. A tanító bácsi Gábort jelölte ki.”; „De majdnem közbejött valami. Ebéd után Gáborékhoz beállított Margit néni.” (Egyébként is eddig olvastatom két mondatonként.)

— Tovább már szerep szerint olvassuk, Margit néni, Gábor, az író szerepét kell vállalnotok. Mivel Gábor viszonylag nehéz szöveget mond, annak olvasását Varró Misire bízom.

b) *Tartalmi számonkérés kérdések segítségével:*

— Miért nem ment el Gábor az ingyen jeggyel sem moziba? — kérdéssel kényszerítem a tanulókat az olvasmány tartalmának tömör elmondására.

— A tanító bácsi bízott Gáborban — állapítom meg, majd így folytatom, hogy indokolásra is serkentsem a válaszoló tanulót: — Méltó volt a bizalomra. Miért mondhatjuk ezt?

c) — Volt még egy érdekes feladatotok, ami így hangzik — szölok és felolvasom a tankönyv következő mondatát: „Adj más címet ennek az olvasmánynak!” Jelentkezések alapján meghallgatok 3—4 új címet. A társakkal közösen értékeljük az alábbi szempontok alapján:

Az egész tartalomra vonatkozik-e?
Kifejezi-e a lényegét?
Érdekes, találó-e?

Magam is mondok néhányat, amelyek megfelelnek a szempontoknak:

Segítsük egymást!
Önzetlen segítség.
Közös tanulás — közös siker.
Bárati összefogás.

— Melyiket fogadnátok el leginkább? — Miért?

Sokat beszélünk a motívumokról, a motivációról és a motiválásról. Lassanként már valami rendkívüli, ünnepi feladatnak véljük. Pedig éppen a nagyon is hétköznapi munkában nélkülözhetetlen. Néha olyan magától értetődően egyszerűen megoldhatjuk, mint ez az óraindítás teszi. Látszatra alig van különbség a szokványos: — Hadd lássam, ki nem tudja olvasni „Az adott szó”-t! — és az itt elhangzott között. Valóságosan azonban világosan jelzi a pedagógus szemléletét. Nyilván az érdeklő, arra kíváncsi, hogy ki gyakorolta az olvasást, s így sikeresen szerepelve indítást ad a többieknek is. Ezt a korszerű szemléletet bizonyítja az a gondos tervezés, amelyben elsőként a legjobban felkészült szerepelhet, s a gyengébbek számára előre megtervezzük a nekik megfelelő mondatok olvasását.

Igen döntő feladatunk a gondolkodás fejlesztésében a lényegkicmelés képességének, illetve magának a műveletnek megtanítása és gyakoroltatása. Erre már az ellenőrzésben is teremthetünk lehetőséget. A tömörítésre kényszerítő kérdések meg a címválasztások is ezt a célt szolgálták az órában. Ugyanakkor valóban az olvasmány legfőbb gondolatát erősítjük meg vele a tanulóknak nevelési szempontból.

3. *Célkitűzés:*

— Így segített Gábor Sanyinak, és mindketten örülhettek az eredménynek. Másutt — talán már nálatok is — előfordult, hogy valaki segítségre szorult. Egyet elmondhat, aki jól emlékszik rá. (Elmondja.)

— Így szoktatok egymásnak segíteni, s akkor örültök egymás sikerének.

— Ágnes négyes feleletének egy egész osztály örülhetett. Miért?

— Ezért — mondom és tűzöm ki ezzel együtt a célt.

Tapasztalat szerint a világos, határozott és főképpen jól motivált célkitűzés az első pillanattól kezdve koncentrációra serkenti a tanulókat. Itt egy egészen rendhagyó célmeghatározást láthatunk. Igen szellemesen szövi bele motívumként a nevelő a fő nevelési feladatra irányító megjegyzéseket. „Az adott szó”-ban két fiú örömről van szó a közös munka sikere fölött. Az új olvasmányban egy egész osztály örül egyetlen új tanuló eredményének. A kollektív öröm mindig magasabb hőfokú. Ezt kívánja megerősíteni a tanító. Így is lehet közösségi nevelést végezni a tanítások hétköznapijában.

Lehetne azon vitatkozni, hogy nem hiányzik-e itt is a sablon: – A mai órán elolvassuk „Az új osztálytárs” c. olvasmányt! Ez rejt magában a társadalmi kényszeren kívül (Itt kell lenni az iskolában és figyelni kell!) valamilyen motívumot, belső kényszert?!

Meggyőződésünk szerint éppen az ismertetetthez hasonló célkitűzések hiányoznak nagyon is gyakorlatunkból. Itt ugyanis maga a célkitűzés az első pillanatban az olvasmány legfőbb mondanivalóját állítja középpontba. Még hozzá problémaként. Így a tanulók valóban kapnák a könyvet, hogy maguk olvassák el a feleletet a kérdésre. Ennek folytán várakozó izgalommal várják a színes, hangulatos bemutató-olvasást. Ez az egyik módja az olvasóvá nevelésnek: A könyvben feleletek található kérdéseinkre.

4. a) *Bemutatom az olvasmányt.*

b) Meghallgatjuk az esetleges spontán megnyilatkozásokat, amelyeket a következő megjegyzéssel indítok: — Jól érezte magát az új társ ebben az osztályban.

Erre a tanulók magyarázzák az olvasmány lényegét, amelyet magam így összegezek: — Ebben az osztályban én is szívesen tanultam volna!

A tanítási órának e mozzanata körül el nem ülő viták folynak gyakorló tanítók és tantárgypedagógusok között. Véleményünk szerint nagyon sok segítséget adhat a nevelőnek éppen az aktivizációhoz. Szoktatás kérdése, hogy valóban erőltettség nélkül legyen mondanivalójuk a tanulóknak. Az itt ismertetett módon valóban könnyedén és gördülékenyen sikerült a tanulók figyelmét ismételtelen is a fő gondolatra irányítani. Saját összegezésünk pedig világos bizonyítéka annak a szólammá koptatott fogalomnak: „a pedagógus vezető szerepe”. Megerősítette azt, amit a tanulók éreztek: jó közösségben érdemes tanulni, tevékenykedni és élni.

5. *Az olvasmány gondolategységkénti tárgyalása:*

— Sok érdekes mozzanata van ennek a kis olvasmányoknak. Érdemes még egyszer elolvasni.

a) Részletkitűzés: — *Miért szerették volna a gyerekek, hogy Ágnes jobban tanuljon, mint eddig?*

A részegység tartalmát a következő kérdések alapján tárgyaljuk:

— Miért jött át Ági egy másik iskolából ide?

— Mi okból fogadták örömmel? (Helyes lehetett. Kedves volt. Új játszótársat láttak benne stb.)

— Nemcsak örültek búslakodtak is. Mi volt az oka búslakodásuknak? (Észrevették, hogy nehezen tanul. Sőt számtanból rosszul is felelt.) — Jó, hogy gyorsan, idejében, hamarosan észrevették.

Miért?

— A búslakodással szerencsére nem érték be. Hogyan segítettek?

— Miért foglalkozott vele mindig más-más tanuló? (Ki, amihez legjobban értett, abban segített.)

— Ez így helyes — erősítem meg.

— Miért tetszett tervük a tanító néninek? (Többen akartak foglalkozni Ágivel.)

Részösszefoglalásul válaszolunk a célkitűzésre:

— Most már meg tudjátok mondani, hogy miért akarták társai jobb tanulóvá tenni. Miért? (Megerszerették. Mindenki jól tanult az osztályban. Azelőtt is segítették a gyengébbeket.)

b) Részletcélkitűzés:

— Érdemes volt együtt dolgozni. *Miért örült az egész osztály?*

A részegység feldolgozásának kérdései: — Nem érték be a jó tervvel. Mit tettek?

— Mi volt az oka Ágnes változásának? (Ügyesen és nagy szeretettel tanították.)

— Igen! Éppen úgy, ahogy a tanító néni javasolta. A komoly munkának meglelt az eredménye. Miért? (Négyesre felelt az addig rossznak mondott tanuló.)

— Örült az egész osztály. Miért? (Közösen dolgoztak, izgultak Ágiért, és meglelt az eredménye.) Ezzel együttal felelünk a célkitűzésre is.

A legtöbb esetben gondot okoz a kis olvasmányok olyan tagolása, amely nem bontja meg a szerkezeti egységet, de ugyanakkor a tartalom és forma dialektikus egységét, kapcsolatát világosan szemlélteti.

Azt kell itt jól kiemelnünk, hogy ez a tanítás itt is erősen eltér a sablonostól, a szakástól. Nem a leírt tartalom kérdésekkel széttagolt számonkérését helyezi előtérbe, mint a – sajnos – általános gyakorlat, hanem arra ösztönzi a tanulókat, hogy a le nem írt, de az összefüggésekből világosan elvégezhető összefüggésekkel végezzenek gondolkodási műveleteket. Ezt a gyerekek ebben az életkorban szeretik, szívesen elvégzik. Különösen akkor, ha az oktatási folyamat minden mozzanatában megteremtjük számukra a lehetőséget. Így olyan értelmi cselekvések kialakulását biztosítjuk, amelyek az algoritimizációhoz elengedhetetlenül szükségesek. A két részegységben végezhetek a nevelő segítségével: analízist, szintézist, általánosítást, viszonyítást, lényegkiemelést, konkretizációt stb. Ezek pedig a probléma megoldó gondolkodás legfőbb műveletei.

Mindenkinek feltűnhet, hogy ebből a valóban tárgyalásból hiányzik az ún. „szómagyarázat”. Ami így szokott lezajlani a mindennapos gyakorlatban: – Mit értünk? – mit jelent? – mondjuk – a „hamarosan” szó?; vagy: – Mondd más szóval! stb. Hát, ha a gyerekek tudják, ismerik a szó jelentését, akkor érdemes vele megszakítani a folyamatos, összefüggő s így logikai örömet is ígérő tárgyalást?! Ha pedig nem, akkor miért kérdéssel gyötörjük őket értelmezés helyett?!

Ebben a tanítási órában az említett kifejezést beszédében használta a tanító-jelölt is: – Jó, hogy gyorsan, időben, hamarosan észrevették. Majd kérdéssel indokoltatta értelmét. (Zárójelben meg kell említenünk, hogy a tanítási órán az egyik tanuló felszólítás nélkül beleszótt az összefoglalásba a hamarosan szót.)

Meggyőződésünk és tapasztalatunk szerint, ha az itt ismertetethez hasonlóan tárgyaljuk az olvasmányokat, akkor minimálisra szorulhat a szómagyarázat. Gyermekünk mégis egyre gyarapodnak szókincsükben, hiszen az élő beszédből értik meg és sajátítják el az egyes kifejezéseket és fogalmakat.

6. a) *Összefüggően újra elolvassuk az olvasmányt.*

Halljuk most egészében is újra ennek az érdekes osztálynak a képét. Legyen szép, hangulatos „hangos kép”. Megérdemlik Katiék, Feriék és a többiek!

7. *Összefoglalás előkészítő kérdések és Váci Mihály versrészlete alapján:*

— Miért örülhetett az egész osztály? — kérdést azért teszem fel újra, mert ez a legjelentősebb a közösséggé alakítás szempontjából. — Mindenki szívesen vállalt munkát a közös cél érdekében.

Mindenki részese lett az eredménynek is meg az örömnék is.

— Miért lett eredményes a segítő szándék? (Nemcsak elhatározták, hanem végre is hajtották a jó tervet. Így dolgoznak a felnőttek is — erősítem tovább az örömrészletet.)

— Váci Mihály költő, aki tanító is volt, ilyen szépen foglalta versbe, amit mi itt most saját szavainkkal elmondunk — szólók, s könyv nélkül elszavalom az olvasmányhoz tartozó versrészletet:

„Még nem elég jóra vágyani;
a jót akarni kell!
És nem elég akarni:
de tenni, tenni kell!
A jó szándék kevés!”

Mivel az óra minden mozzanatában a közösségi nevelést állítottuk középpontba, az összefoglalásnak is azt kell erősítenie, illetve elmélyítenie. Ezzel voltaképpen lezárult az olvasás órának az a szakasza, amelyben a tartalom és a forma egysége, a tárgyalás gyermekhez közelítő és őt emelő módja nevelő hatást fejtett ki. A Váci-versrészlet jól lezárja és összegezi törekvéseinket minden külön magyarázat vagy belemagyarázás nélkül.

Jó lenne komolyan elgondolkodnunk azon, hogy a tanítási óráknak ezek a mozzanatai a gyakorlatban miért kerülnek általában mostoha sorsra?! Előzetes és gondos tervezés nélkül rögtönözük. Vajon nem ez egyik oka annak, hogy olyan sokat kell beszélnünk a tudás teljesítményképességéről?!

8. Gyakoroljuk a 3 tagú szavak szóképekben és az ennél többtagúak szótagolva olvasását írásvetítővel történő közvetítéssel.

Szempont: A kiejtésnek megfelelő olvasás, pl. tanujjon" stb.

ÖRÖMMEL ÜGYESEN ELŐSZÖR AKARJUK TANULJON HAMAROSAN
SEGÍTENI HATÁROZTATOK MEGVÁLTOZOTT TANÍTGASSÁTOK CSO-
PORTEFELELŐSÖK

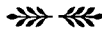
— Ügyesen végezték ezt a feladatot s ezért most meghallgathatjátok Váci Mihály versét magnetofon szalagról egyik neves színészünk előadásában.

9. Házi feladatul tanuljátok meg könyv nélkül a versrészletet és gyakoroljátok az olvasást!

Ennek a mozzanatnak már előkészítő szerepe is van a gyakorlás megkönnyítésében. Írásvetítő használatával néhány percre rövidíthette a tanítójelölt. Sikerét pedig a teljes költemény meghallgattatásával jutalmazta. Csillogott a 2. osztályosok szeme. Nem kellene sokszor és sokat foglalkoznunk az érzelmek nevelésével?!

Úgy érezzük, hogy a tanítással választ kaptak hallgatóink kételyeikre. Már kezdő szinten megvan a lehetősége elméleti tudásuk gyakorlati megvalósításának. Még akkor is, ha ebben az órában a figyelem – szerintünk igen helyesen! – a közösségi nevelésre irányult elsőrendűen.

Egyet mi is megtanulhattunk belőle: tudatos munkával lehet a pedagógiai tevékenységet alkotó művészi szinten végezni.

NAGY JÓZSEF—SZABÓ JÓZSEFNÉ

Jászberény, Tanítóképző Intézet

Az anyanyelvi nevelés gazdagításáért végzett kísérleteink alsó tagozaton

I.

A párthatározat után anyanyelvi nevelésünk joggal került az érdeklődés fókuszába. Az alsó tagozaton az anyanyelvi tantárgyak az oktatás, a képzés, a képességek fejlesztése és a nevelés legtágabb értelmében is központi helyet foglalnak el. A korszerű kísérletek, különösen az új matematikaoktatás tükrében ma már egyre világosabban kirajzolódnak azok az ellentmondások, amelyek jelenlegi anyanyelvi nevelésünk „bajai” forrásaiként megjelölhetők. Ezek közül most csak néhányat említünk:

- a klasszikus (Herbart), elsősorban *befogadó ismeretsajátítássalra* törekvés (olvasmányok feldolgozása; a nyelvtan-helyesírás és fogalmazás szabálycentrikus volta);
- a tanító tevékenységét jobban, de *a tanulók tevékenységét nehézkesen szervező metodikai szemlélet;*
- a lélektelen, mechanikus gyakorlás közben lassan alakuló készségek (olvasás, írás, helyesírás, beszéd) és *e készségek formálásának céljellege eszközi szerepük helyett* (pl. az írás esetében az alakítás és kapcsolás helyességéből következő öncélú gyakorlatok);
- *a tanulói szükségletek* (élmények) *elbanyagolása* a „tanítás” támasztotta igények miatt;
- s a legsajátosabban anyanyelvi tantárgyrendszeri ellentmondás: *a tantárgyi szétaprózottság, a külön tantárgyi metodikákban való gondolkodás az egységes (integrált) anyanyelvi nevelés helyett.*